

ПРАВО ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

ОРТИНСЬКА Наталія Володимирівна - доктор юридичних наук, професор кафедри теорії права і конституціоналізму Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5061-5340>

УДК 340.12: 342.726

DOI 10.32782/EP.2022.2.2

У статті досліджено питання захисту цивільного населення під час збройного конфлікту. Проаналізовано історичні передумови для створення міжнародних договорів щодо гуманного ставлення під час збройного конфлікту. Наголошено, що Женевські конвенції покликані створити межі, які не повинні переходити воюючі сторони, адже зі стратегічного погляду вони не впливають на результат, а лише повинні зберегти життя, не допустити людських страждань, знущань, катувань, голоду та інших звірств, що мали місце в історії людства. Однак, на жаль, порушення Женевських конвенцій фіксують майже в кожному збройному конфлікті сучасності.

Ключові слова: війна, збройний конфлікт, права людини, міжнародне гуманітарне право, гуманітарна катастрофа.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Досліджуваній проблематиці присвячено багато праць, зокрема таких вітчизняних науковців, як: І. Більщенко, М. О. Баймуратова, Ф. Бані-Насер, В. Ф. Гречанінов, В. П. Печиборщ, С. Нахлік, А. Полторака.

У зв'язку з еволюцією людства право завжди піддавалось трансформації, адже як живий організм удосконалювалось та розвивалось, відповідаючи викликам кожного історичного періоду. Поступово виникало поняття прав людини, що корінням сягає ще часів Аристотеля, який своїми вченнями готував плацдарм для розуміння сутності людини та цінності її життя.

З кожною віхою історії право удосконалювалось задля покращення становища людини, її життя набувало аксіологічного значення. Людство прагнуло поставити саме людиноцентризм в основу всіх інших процесів та якомога більше зменшити вплив держави на життя особи. Однак у процесі формування географічних кордонів та розподілу сили і впливу на міжнародній арені людство зіткнулося зі страшним явищем – війною, що знецінює вартість людського життя, нівелює цінності, які роками надбудовувала цивілізація. Права людини стають лише декларативними гаслами, що не мають реального застосунку. У зв'язку із цим виникла гостра потреба в захисті цивільного населення під час збройних конфліктів, адже Перша та Друга світові війни були огорнуті страшними звірствами та знущаннями, а цивілізований світ одноголосно стверджував – ніколи знову.

Особливої актуальності ця тематика набула в реаліях сьогодення, адже з 2014 року триває війна на сході України, а 24 лютого 2022 року Росія розпочала широкомасштабне вторгнення на територію нашої країни. За даними управління Верховного комісара ООН з прав людини, від 24 лютого, «коли почався збройний напад Російської Федерації на Україну, до опівночі (місцевого часу) 10 квітня 2022 року зафіксувало 4335 випадків загибелі або поранення цивільних осіб в Україні: 1842 загиблих і 2493 поранених» [1], а зважаючи на те, що

деякі наші міста перебувають під окупацією, наразі неможливо встановити реальні втрати, які щодня невпинно зростають.

Міжнародна спільнота намагається визначити відмінність між вживаними зараз термінами: війна, збройний конфлікт, зовнішній конфлікт, спеціальна операція. Проте одностайної позиції поки не досягнуто. З огляду на декларування терміна «війна» в Гаазькій конвенції 1907 року, можна робити висновок, що цей термін був найперший.

Саме термін «війна» вжито у фундаментальних історичних працях. Неможливо не згадати найвідоміший у світі трактат про воєнну політику «Мистецтво війни», написаний два тисячоліття тому китайським стратегом Сунь-цзи, де докладно описано стратегію і тактику війни.

Справжнім надбанням людства вважається праця Гуго Гроція (засновника сучасного міжнародного права) – трактат «Про право війни та миру», основною ідеєю якого є встановлення справедливості. Нідерландський юрист розпочинає свою працю з питання «Чи може бути війна справедливою?». Він наголошував, що ведення війни повинно бути гуманним та відповідати праву. На його переконання, у війні не можна отруювати зброю, як і воду, чинити насильство стосовно полонених, треба поводитися з ними належно, а мирне населення та їхнє майно мають бути захищені. Акцентував і на необхідності дотримання перемир'я.

Як зазначає Камілла Васзінк (старший радник Норвезького ресурсного центру з розбудови миру), хоча війни незмінно супроводжувалися стражданнями, і для цивільного населення, і для військових, майже завжди існували певні обмеження під час ведення війни, тобто норми, що встановлюють прийнятні і неприйнятні дії на війні, зокрема й те, хто не повинен бути мішенню. Навіть якщо такі норми сильно відрізнялися, то серед врятованих від нападу часто були ті, які вважаються особливо «невинними», «вразливими» чи «слабкими», тобто діти, жінки та літні люди. Із розвитком ідеї «обмеженої війни» та некомбатантського імунітету, зокрема в се-

редньовічній Європі, уявлення про захист цивільного населення поступово вдосконалювалися. Однак лише після геноциду та масових звірств проти мирного населення, скоєних під час Другої світової війни та збройних конфліктів у 1950–1970-х роках, було створено конкретну правову базу для захисту цивільного населення [2, с. 3].

Женевські конвенції та протоколи до них є стрижнем міжнародного гуманітарного права, вони покликані захистити мирне населення, поранених та хворих комбатантів, медиків, а також полонених. Конвенція 1964 року заклала фундамент міжнародного гуманітарного права, адже передбачає догляд за пораненими (і своїми, і противника), містить вимоги, що медперсонал та лікарі не повинні братись у полон, оскільки вони не є учасниками бойових дій, а мирне населення заохочувалось для допомоги пораненим. Друга Женевська конвенція присвячена захисту поранених та хворих солдатів на морі. Третя Женевська конвенція декларує вимогу належного поводження з військовополоненими. Четверта Женевська конвенція покликана захищати цивільне населення під час війни. На жаль, сучасні війни засвідчують, що неуклінне дотримання цих конвенцій досі є лише бажаною ціллю.

Так, під час збройного конфлікту в Сирії було порушено безліч статей конвенцій (маніпуляції з їжею і водою, катування в'язнів, смерті цивільного населення, зокрема дітей). У звіті комісії ООН [3] встановлено, що майже три десятки разів була застосована й хімічна зброя, внаслідок чого загинули цивільні. Громадянська війна в Південному Судані також принесла величезні втрати цивільного населення, непоодинокими були згвалтування та інші воєнні злочини. Під час Російсько-грузинської війни була гуманітарна криза, люди не мали доступу до їжі, води, газу та медикаментів, загинуло багато цивільних. Воєнні злочини зафіксовано також в Іраку, Руанді, Афганістані та під час інших збройних конфліктів.

Ідейним началом усіх конвенцій є гуманізм, а кількість країн-учасниць свідчить про цивілізаційну еволюцію, яку вдало-

ся вибудувати людству під час Першої та Другої світових воєн. Конвенції покликані створити межі, які не повинні переходити воюючі сторони, адже, зі стратегічного погляду, вони не впливають на результат, а лише повинні зберегти життя, не допустити людських страждань, знущань, катувань, голоду та інших звірств, які не раз траплялися в історії.

Розвиток науки і техніки дав змогу якісно удосконалити інструментарій для ведення війни – надсучасна зброя, оптичні приціли, дрони, тепловізійні засоби, важка техніка. Усе це підштовхує до перегляду можливостей захисту цивільного населення від загроз, які несе війна. Міжнародне гуманітарне право ставить перед собою основне завдання – захистити людей, котрі не беруть участі в бойових діях, підлягають захисту також військові, які потребують медичної допомоги.

Аналізуючи захист цивільного населення під час сьогочасної війни в Україні, особливу увагу варто приділити доступу до гуманітарної допомоги, адже деякі міста буквально відрізані від постачання продуктів, води, фактично існує гуманітарна катастрофа. Ворог створює всі умови для виснаження цивільного населення, що категорично суперечить правилам ведення війни. Заборону вдаватися до голоду серед цивільного населення (як метод ведення війни) прописано в Додатковому протоколі I до Женевської конвенції [4]. Там же міститься заборона руйнувати, робити непридатними об'єкти інфраструктури, що покликані забезпечити життєдіяльність мирного населення.

У цьому контексті слушними вважаємо твердження щодо захисту права на їжу під час збройного конфлікту Адріана Філлол Мазо: з одного боку, заборона голодування цивільного населення, як метод ведення війни, стала звичаєвим правилом, тому його необхідно дотримуватися за будь-яких обставин – в у мовах і міжнародного збройного конфлікту, і збройного конфлікту неміжнародного характеру; з іншого боку, недотримання положень міжнародного гуманітарного права щодо захисту продовольчої безпеки може призвести до індивідуальної

кримінальної відповідальності за Статутом Міжнародного кримінального суду [5].

Спеціальний доповідач ООН з питання про право на харчування у доповіді від грудня 2020 року зазначає, що знищення мільйонів життів і серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини є звичайним явищем у багатьох збройних конфліктах. Незважаючи на те, що їжа є основним джерелом харчування, голод дедалі частіше використовують як зброю для шкоди та вбивства людей, створення затяжних криз і покарання цивільного населення (див.: [6, с. 17–18]).

Міжнародна спільнота висловлює занепокоєння і щодо доступу мирного населення в Україні до води, адже обстріл та знищення інфраструктури може призвести до цілковитої гуманітарної катастрофи. Так, станом на 18 квітня 2022 року, як повідомляє Уповноважена Верховної Ради України з прав людини, на тимчасово захоплених територіях Луганщини і Донеччини надзвичайно критична ситуація з доступом до води, оскільки цивільне населення фактично не має ні питної, ні водопровідної води, відповідно не можуть надаватися належно і певні медичні послуги [7]. Усе це, а також критична ситуація на «Азовсталі», обстріли російськими окупантами освітніх і медичних закладів в українських містах і селах тощо вкотре засвідчують, що Російська Федерація нехтує норми міжнародного гуманітарного права під час збройного конфлікту в Україні.

Висновки

Під час безпідставно розв'язаної повномасштабної війни в Україні Російська Федерація постійно порушує безліч норм міжнародного гуманітарного права. Неподібною є воєнні злочини з її боку, злочини проти людяності та факти геноциду українського народу. Інформаційна пропаганда, приховування звірств, що відбуваються на території України, та викривлення дійсності російськими ЗМІ, – усе це щоденно впливає на російське суспільство і тим самим забезпечує підтримку чинної влади. Сьогодні міжнародна спільнота солідарна з українцями, зокрема в тому, що

всі порушення з боку агресора на нашій території мають бути розглянуті в спеціальному трибуналі на кшталт Нюрнберзького. Свого часу такий міжнародний трибунал був створений для Руанди та колишньої Югославії, щоб покарати осіб, винуватих у тяжких порушеннях норм міжнародного гуманітарного права.

Література

1. Україна: втрати серед цивільних осіб: звіт управління Верховного комісара ООН з прав людини від 11.04.2022. URL: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UK_66.pdf
2. Camilla Waszink. Protection of civilians under international humanitarian law: trends and challenges. *NOREF Report*. P. 1–34. URL: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/reclaiming_background.pdf
3. ООН: війська уряду Сирії використали хімічну зброю майже три десятки разів. *Радіо Свобода*. 2017. 6 верес. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28720687.html>
4. Додатковий протокол до Женевської конвенції від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I). *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
5. Adriana Fillol Mazo. The protection of access to food for civilians under international humanitarian law: acts constituting war crimes. *The Age of Human Rights Journal*. 2020. June. URL: <https://revistaselectronicas.ujae.es/index.php/TAHRJ/article/view/5483/4804>
6. General Assembly. Report of the Special Rapporteur on the right to food, Michael Fakhri. URL: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/A_HRC_46_33_E.pdf
7. На тимчасово захоплених територіях Луганщини та Донеччини критична ситуація з доступом до води. *Укрінформ*. 2022. 18 квіт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3460867-na-timcasovo-zahoplenih-teritoriah-lugansini-ta-doneccini-kriticna-situacia-z-dostupom-do-vodi.html>

Ortynska Natalia

Ph. D. Professor of the Department of Theories of law and constitutionalism Psychology and Innovative Education of the National University Lviv Polytechnic University, Lviv

LAW DURING ARMED CONFLICT

The article examines the protection of civilians during armed conflict. The historical preconditions for the creation of international treaties on humane treatment during armed conflict were analyzed. It was stressed that the Geneva Conventions were designed to create borders that the warring sides should not cross, because, from a strategic point of view, they do not affect the outcome, but only save lives, prevent human suffering, abuse, torture, hunger and other atrocities, that have taken place in the history of mankind. However, unfortunately, violations of the Geneva Conventions are recorded in almost every armed conflict today. Due to the evolution of mankind, law has always been transformed, because as a living organism it has improved and developed, responding to the challenges of each historical period. Gradually, the concept of human rights emerged, dating back to the time of Aristotle, who with his teachings prepared a springboard for understanding the essence of person and the value of his/her life.

With each milestone in history, the law improved to better the situation of person, his/her life acquired axiological significance. Mankind sought to put anthropocentrism at the heart of all other processes and to minimize the influence of the state on the life of the individual. However, in the process of forming geographical borders and the distribution of power and influence in the international arena, humanity has faced a terrible phenomenon - war, it devalues the value of human life, undermines the values that civilization has built over the years. Human rights become only declarative slogans that have no real application. As a result, there was an urgent need to protect the civilian population during armed conflicts, as World War I and World War II were marred by horrific atrocities and bullying, and the civilized world unanimously claimed - never again.

The ideological beginning of all conventions is humanism, and the number of participating countries testifies to the civilizational evolution that humanity managed to build during the First and Second World Wars. The conventions are designed to create boundaries that should not be crossed by the warring sides, because, from a strategic point of view, they do not affect the outcome, but only save lives, prevent human suffering, abuse, torture, hunger and other atrocities that have occurred in history.

During the unjustifiably unleashed full-scale war in Ukraine, the Russian Federation has consistently violated many norms of international humanitarian law. War crimes on its part are not uncommon, crimes against humanity and the facts of genocide of the

Ukrainian people. Information propaganda, concealment of atrocities taking place on the territory of Ukraine, and distortion of reality by the Russian media - all this affects Russian society on a daily basis and thus provides support to the current government. Today, the international community is in solidarity with the Ukrainians, in particular in the fact that all violations by the aggressor on our territory must be considered in a special tribunal similar to Nuremberg. One time, such an international tribunal was set up for Rwanda and the former Yugoslavia to punish those guilty of grave breaches of international humanitarian law.

Keywords: war, armed conflict, human rights, international humanitarian law, humanitarian catastrophe.